

УДК 378.147: 908(477)

В.С. Бугрій

РОЛЬ КРАЄЗНАВСТВА У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано роль краєзнавчої діяльності у процесі соціалізації учнів загальноосвітніх шкіл України. Встановлено, що краєзнавство збагачує навчальний процес різноманітними видами діяльності, спрямованими на розвиток пізнавальної активності учнів, розширення досвіду спілкування, орієнтацію в різних соціальних сферах.

Ключові слова: соціалізація, шкільне краєзнавство, види краєзнавчої діяльності.

Одна з найважливіших характеристик результативності освітнього процесу - соціалізація особистості, що триває упродовж усього шкільного життя. Вона спрямована на забезпечення самовизначення особи, створення умов для її самореалізації.

Процес позитивної інтеграції молоді у сучасне суспільство пов'язаний не лише із набуттям основ наукових знань та уявлень про комплекс існуючих взаємовідносин між людьми. Велике значення мають такі якості особистості як почуття громадянської відповідальності, здатність приймати життєво важливі рішення, морально-психологічна стійкість. Становлення таких якостей відбувається через залучення учнів до різних форм соціокультурної діяльності, під час якої вони відчували б свою причетність до того, що відбувається в їх школі, місті, регіоні і країні.

За таких обставин культурне, історичне і природне оточення має велике значення у формуванні світогляду і соціалізації школярів.

Соціально-педагогічна функція освітніх установ є досить поширеним напрямком сучасних науково-педагогічних досліджень. Цьому присвячені праці Г. Андрєєвої, Н. Андрєєнкової, І. Болдирєва, Д. Годзинського, Я. Коломінського, І. Кона, М. Лукашевича, А. Мудрика, Б. Паригіна та ін.

Особлива увага в науковій літературі надається таким елементам соціалізації учнів як: свідомість, діяльність, конкретні адаптаційні механізми. Подібні аспекти висвітлені в роботах Б. Афанасьєва, Л. Божович, Л. Виготського, Р. Гурова, О. Леонтєва, А. Петровського, В. Сухомлинського, М. Юркевича.

Серед сучасних українських вчених велику увагу соціалізації приділили Р. Арцишевський, І. Бех, С. Гончаренко, М. Свтух, І. Зязюн, Л. Коваль, І. Костюк, В. Кузь, В. Москаленко, Н. Ничкало, В. Оржеховська, О. Савченко, А. Сиротенко та інші.

У той же час, на сьогоднішній день ще недостатньо вивченими є можливості соціалізації учнів за допомогою шкільного краєзнавства.

Мета публікації - проаналізувати роль краєзнавчої діяльності у процесі соціалізації учнів загальноосвітніх шкіл України.

Процес соціалізації має двосторонній характер. З одного боку, це вплив соціального середовища і державних інститутів на особистість учня шляхом передачі йому знань про життя сучасного суспільства і про соціальні традиції; залучення до виконання існуючих норм і правил поведінки; розв'язання життєвих завдань. На основі цього відбувається оволодіння молоддю соціальним досвідом.

З іншого боку, соціалізація проходить при активному входженні самого індивіда в життя суспільства, визначення його ставлення до існуючих у суспільстві соціальних цінностей і норм, проектування свого розвитку як члена суспільства. Діючи в певному соціальному середовищі, особистість не просто пристосовується до неї, але і змінює її, привносячи своє уявлення про цінності життя, своє індивідуальне бачення соціальних відносин, проблем та способів їх вирішення.

На сучасному етапі краєзнавство є невід'ємним компонентом загальної освіти, спрямованим на ознайомлення учнів із специфічними рисами природного середовища, історії і культури регіону. Окрім суто наукових знань, вивчення краю має велике значення для становлення світогляду, виховання патріотизму та інших якостей особистості.

Можливості соціалізації учнів у процесі краєзнавчої діяльності визначаються, по-перше; тим, що вона дозволяє залучати учнів до вивчення найближчого для них оточення, дає їм знання про особливості сучасного соціокультурного життя регіону, існуючу систему соціальних відносин. На думку авторів навчального посібника „Шкільна краєзнавчо-туристична робота” М. Костриці та В.Обозного це пояснюється тим, що взаємодія учнів з довкіллям характеризується оптимальним поєднанням із суспільно корисною діяльністю за рахунок тісного зв'язку школи з місцевими організаціями, науковими установами і навчальними закладами [2, с. 8].

По-друге, краєзнавство дозволяє залучити учнів до різноманітних форм діяльності (особливо в позаурочний час), що створює умови для розвитку їх пізнавальної активності, дає поштовх творчому пошуку, збагачує досвід спілкування, орієнтації в різних соціальних сферах. При цьому для учнів відкриваються можливості самореалізації, відбувається становлення почуття власної гідності, впевненості в своїх силах.

Залежно від спрямованості, змісту й характеру пізнавальних операцій український дослідник М. Крачило виокремлює такі види краєзнавчої діяльності: пізнавальну, дослідницьку, практичну.

Пізнавальна діяльність пов'язана із спостереженням навколишнього середовища. Вона сприяє розвитку інтелектуальних здібностей та інтересів, орієнтує учнів на творчий пошук.

На основі споглядання і сприйняття у дітей формуються первинні уявлення та поняття. І чим конкретніше і повніше сприймають учні об'єкт вивчення в походах та на екскурсіях, тим активніший процес осмислення та узагальнення знань, здобутих на уроках [3, с. 7].

Для процесу соціалізації важливим є те, що завдяки краєзнавству в учнів формується позитивне ставлення до багатьох сторін життя.

Дослідницька діяльність передбачає різноманітну активну роботу. Як зазначає М. Крачило завдяки краєзнавству „творчий пошук ведеться на високому рівні пізнавальної, практичної ініціативи, активності та емоційного настрою, що створює сприятливі передумови для розвитку високих моральних якостей особистості. Кожний учасник подорожі, експедиції або екскурсії під керівництвом учителя може проводити спостереження та елементарні наукові дослідження. Це підвищує увагу учнів до об'єктів дослідження, сприяє активізації розумової діяльності людей” [3, с. 21].

Отже, завдяки краєзнавчим дослідженням відбувається знайомство із соціальним життям району, міста, регіону, розширюється світогляд, розвиваються естетичні смаки школярів.

Практична діяльність виникає і розвивається під впливом цілеспрямованого дослідницького пошуку. Учні залучаються до безпосередньої участі у різних сферах життя краю як активні свідки його розвитку. Велика роль у цьому належить екскурсіям, туристичним походам, що мають краєзнавче спрямування, зустрічам з відомими людьми. Це забезпечує зв'язок вивченого теоретичного матеріалу з дійсністю, викликає в учнів більш емоційне його сприйняття, бажання зробити свій вклад у розбудову рідного краю [5, с. 12].

Практична діяльність не лише забезпечує зв'язок теорії з практикою, вона формує активне ставлення до навколишньої дійсності, перетворює здобуті в процесі пошуку знання на переконання, а здобуті результати ставить на службу практиці. В процесі практичної діяльності завдяки єдності емоційних і прикладних чинників інтенсивно формується світогляд [3, с. 22].

При цьому учні набувають досвіду життєдіяльності в колективі, проводять заходи з метою позитивного перетворення навколишнього середовища, залучаються до соціально корисних справ.

Практична краєзнавча діяльність пов'язана і з формуванням в учнів уміння вирішувати в соціальному середовищі типові і нестандартні життєві завдання. Учителі шкіл звертають увагу на те, що у сучасних умовах важливо послідовно розвивати у дітей уміння самостійно добувати та творчо застосовувати знання, а це можливо лише при оволодінні ними досвідом самостійної творчої діяльності.

Досвід творчої діяльності забезпечує готовність до пошуку шляхів вирішення нових проблем, які виникають в умовах нестандартних ситуацій, тобто за відсутності зразка дій [6, с. 58].

Важливим напрямком соціалізації школярів у процесі краєзнавчої роботи є їх профорієнтація через виявлення схильності до певних видів діяльності. Адже під час вивчення довілля учні мають можливість перевірити себе у якості представників багатьох професій. Наприклад, при вивченні матеріалу культурологічного змісту на уроці-екскурсії у 7 класі В. Дерхо пропонує розподіляти серед учнів такі ролі: „архітектор, який знайомить з технологією будівництва пам'яток архітектури, дає опис їх зовнішнього та внутрішнього вигляду, характеризує їх конструкції та інше; експерт він розповідає про історію створення пам'яток, їх історичну долю, зміни, які відбулися з ними в певні історичні епохи; живописець - знайомить із пам'ятками давньоруського живопису, характеризує їх композиційне рішення. Учні свої повідомлення ілюструють схемами, малюнками та фотоматеріалами, які вони заздалегідь підготували під керівництвом вчителя. У кожній групі призначається „спікер” - керівник, який викопує організаційні та координуючі функції. Для виконання ролі екскурсовода призначається учень, який має здібності до сценічного руху та образного перекладу, а також виразного декламування художніх творів” [1, с.21].

Крім того, краєзнавча діяльність формує певну систему цінностей у школярів. Сучасний дослідник краєзнавства В. Обозний вважає, що „предметність ціннісної культури, яка є суто духовною, реалізується у цінностях естетичних, релігійних, політичних, моральних. Відповідно у освітньо-виховних напрямках - естетичній культурі, праві і політиці, реалізується краєзнавчий зміст, наприклад: у морально-етичних нормах конкретного регіону, які протягом століть створювалися і удосконалювалися”. Науковець вважає, що головними чинниками народної моралі були повага і любов до вільної праці, створення ідеалів добра, краси, гуманних стосунків, знання свого родоvodu, риси високого громадянства тощо [4, с. 103].

Краєзнавство сприяє розвитку почуття причетності до долі рідного краю і відповідальності за його сучасне і майбутнє. На думку учителя історії М. Ходоса краєзнавча робота дає можливість приділяти необхідну увагу національній складовій освіти. Як зазначає педагог „усі теми має пронизувати усвідомлення внеску населення краю, його визначних особистостей у розвиток української нації, державності, їхнього вкладу до скарбниці світової культури. На висвітлення цих питань можна відвести окремі заняття чи навіть теми. Наприклад, в курсі „Київчизнознавство” присутні теми „Київщина арена консолідації української нації”, „Внесок наших земляків у скарбницю світової цивілізації” [5, с. 12].

Отже, становлення системи ціннісних орієнтирів учнів у процесі краєзнавчої діяльності відповідає завданням сучасного українського суспільства.

Завдяки краєзнавству відбувається поєднання дитячого самоуправління

з педагогічним керівництвом. Самодіяльність учасників краєзнавчої роботи полягає в самостійному вирішенні учнями під керівництвом учителів усіх організаційних питань проведення пошукової роботи і оформлення матеріальних результатів дослідження [2, с. 8].

Важливим є і те, що форми краєзнавчої діяльності сприяють розвитку почуття колективізму, становленню в учнів комунікативної культури, готовності до діалогу, взаєморозуміння і взаємодопомоги.

Таким чином, краєзнавство збагачує навчальний процес різноманітними видами діяльності, спрямованими на розвиток пізнавальної активності учнів, розширення досвіду спілкування, орієнтацію в різних соціальних сферах. Завдяки цьому школярі отримують можливість для становлення та самореалізації особистості, набувають впевненості в своїх силах.

Усе це говорить про те, що шкільне краєзнавство відіграє важливу роль у вирішенні завдань соціалізації учнів, розвитку у них суспільно-значущих індивідуальних якостей.

Список використаних джерел

1. Дерхо В. Методика вивчення матеріалу культурологічного змісту на уроці-екскурсії у 7 класі / Віктор Дерхо // *Історія в школах України*. - 2007. - № 4. - С. 20-23.
2. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: Навчальний посібник / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. - К.: Вища школа, 1995. - 223 с.
3. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм: Навчальний посібник / Крачило М.П. - К: Вища школа, 1994. - 191 с.
4. Обозний В.В. Краєзнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти / Обозний В.В. - К, 2001. - 284 с.
5. Ходос М. Методичні засади краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі / Микола Ходос // *Історія в школі*. - 2004. - № 4. - С. 10-12.
6. Шеремет М.О. Краєзнавчий матеріал на уроках історії України / М.О. Шеремет // *Історія в школі*. - 2001. - № 11-12. - С. 55-58.

In the article the role of regional activity is analysed in the process of socialization of students of general schools of Ukraine. It is set that the study of a particular region enriches an educational process by the various types of activity, directed on development of cognitive activity of students, expansion of experience of intercourse, orientation in different social spheres.

Keywords: socialization, school study of a particular region, types of regional activity.

Отримано 27.01.2010